

SARUSI MIHÁLY

Hol ettől, hol attól mentünk tönkre

RÉSZLET AZ ÖREGHEGYEN INNEN,
ÖREGHEGYEN TÚL C. KÉSZÜLŐ
BALATONI KÖNYVBŐL.

ALMÁDI LEVENTESORS

1945 elején 15 évesen, leventeként hurcolták el Pataky Károlyt a többi almádi fiúval együtt. S töltött a front közelében, német kézen, majd amerikai fogságban egy teljes évet: 1945 végén sikerült hazajutnia Almádiba, az Öreghegyre – ahol 1930. január 27-én született, és ahol azóta is él a családjával. A nyugatra hurcolt, s a nyilasok által a náci kezére juttatott, német egyenruhába öltöztetett, majd a szövetségesek hadifogságába került almádi leventéknek nem akármilyen szenvedéseket kellett kiállniuk.

Ezen a helyen, öregebb házban születtem. Gyümölcsös volt a ház fölött, a kisebbik lányom épített oda házat. A feleségem, Károlyi Mária berhidai, '34-beli, 1958-ban házasodtunk össze, két lányunk van. Lakatos voltam, Almádiban lettem ipari tanuló, dolgoztam Fűzfőn, Várpalotán, Péten, Baranyában Komló mellett...

A leventekiképzés itt Almádiban a Felsőörsi út mellett a Nevelőtthonnál, a Lovas birtokon a réten folyt. Leventepuskát csak a nagyobbak kaptak, mi, a legfiatalabb korcsoport anélkül gyakorlatoztunk. A régi iskolában gyülekeztünk, hetente egyszer, talán csütörtökön onnan mentünk ki közösen a térre leventeoktatásra, vasárnap a misére. Volt, amikor kivezényeltek nádaratásra, hogy a ruszlik ne tudjanak a tóparti nádasban elbújni. Tankcsapdát ástunk, a háború végén keresztülvágtuk az utakat, hogy ne tudjanak jönni az oroszok. Leventeoktatónk volt Győri Józsefkőbánya-tulajdonos és Tóth Vendel, aki valamilyen felsőbb iskolába járt.

1945 januárjában szedték össze az almádi leventéket. Bementünk Veszprémbe, be- vagoniroztak. Nem mind almádi meg berényi volt, csak itt éltek; voltak köztünk menekülők is, akiknek a szülei itt húzódtak meg ismerősnél, rokonnál, aki be tudta fogadni őket. Fejér megyéből, ahol már közel volt a front. Polgári iskolás voltam Veszprémbe, második, amikor elvittek.

Égerben pakoltak ki bennünket, németországi város. Ott kint elvették a civil ruhánkat, beöltöztettek német katonaruhába. A kiképzés német nyelven folyt, közülünk való sváb gyerek volt a kiképző tolmácsunk. Kegyetlen, rosszindulatú gyerek volt! Egyidős velünk. Jutason együtt vagonirozták be a környék leventéit. Fajszi, kegyetlenül bánt velünk. Elsőre röptéri hangárba osztottak szét bennünket, négy napig étlen-szomjan tartottak. Teljes katonai kiképzést kaptunk, csak fegyvert nem adtak. A német vezényszavakat és káromkodásokat, ahogy beszéltek velünk, ma is tudom.

Égerben szétosztottak bennünket, vittek tovább. Végigjártuk Németországot! Voltam Münchenben, Nürnbergben, sokfelé a német alatt.

Május elsején estünk az amerikaiak fogságába. Egy tanyában, pajtában voltunk. Odajöttek az amerikaiak, elszedték mindenünket: tükröt, bicskát, órát, pokrócot. Német katonaruhában voltunk, úgy kerültünk amerikai fogságba, hogy „önkéntes magyar leventék” vagyunk. Május 7-ig nekünk kellett a lágernak kijelölt helyet dróttal bekeríteni – szabad ég alatt, a puszta földet. Három sor szöges drót, közte két sor gyűrűs akadálydrót, majdnem méter magas volt. Kétszemélyes, vagy nagyobb sátrokban fázunk, a földön feküdtünk, összebújtunk. Magunk alá köpenyt terítettünk, másikkal takaróztunk, a hátizsák volt a párnánk. A nagyobb sátrokban százan elfértünk az emeletes ágyakban, ezekben jobb volt. Barakkja csak a táborparancsnoknak volt, meg az öröknek. Körülöttünk az őrtornyok mint itthon a magasles, éjszaka kivilágítva... Ha valaki hozzáért a kerítéshez, már löttek is! Sok gyereket tönkretettek ott.

Németeknél is laktunk sátorban, de sokszor az se volt! A szabad ég alatt aludtunk.

Szökésről szó sem lehetett. (Illetve) Volt egy erdélyi magyar, próbálkozott, agyon is lötték. De volt, aki megszökött és előbb ért ide, mint én! Nyögéri László. Azt hiszem, Mojzer Ferivel, és talán Korpádi Sanyi is szökött. Én a németek alatt szöktem (volna) haza. Nem egyedül, ketten voltunk, a társam nevét már nem tudom. Kint a munkahelyről. Kint utátvágáson, tankcsapdát építettünk. Igazoltattak, bevittek bennünket, kik vagyunk, mik vagyunk? Magyaráztuk, hogy haza szeretnénk menni! Német egyenruhában voltunk, de láthatták, hogy nem németek vagyunk. Házaltunk, kenyeret, krumplit kéregettünk a házaknál. Nem tudtunk németül, gondolhatták, hogy szökevényfélék vagyunk.

Összegyűjtöttek bennünket az amerikaiak mint háborús bűnös önkénteseket. Sorba kellett állni, befestették a hátunkat festékszóró pisztollyal: megkülönböztetésül 6 centiméter átmérőjű karikákat festettek a zubbonyunkra, köpenyünkre. Azt jelentette, hogy büntetőlágérban lakunk. Nem vethettük le!

1945. december 16-án jöttem meg.

Volt, aki meghalt a lágérban. Sok levente meghalt, almádi egy.

Kettőt tudok még a környéken, akik élnek, akikkel együtt vittek el '45-ben.

Égerben talán fél év? Kiadtak tanyára, gazdaságba, német gazdánál dolgoztattak bennünket. Nagyon sóherok voltak!

Kezdetben az amerikaiak kihordtak romtakarításra, mert lebombázták a várost. Utat takarítani, szabaddá tenni a város utcáit. A négerek jobban bántak velünk. Úgy voltunk elkönnyelve, hogy önkéntesek vagyunk. Voltak köztünk felvidéki és erdélyi magyarok is ebben a táborban. Pár százan lehettünk, idősebbek is voltak köztünk, hadifogoly magyar katonák.

A németek a fogság előtt még rosszabbak voltak! Koplaltattak, ütöttek-verték bennünket. Tankcsapdát építettünk, lövészárkot ástunk, éjszaka meg kiképeztek bennünket német nyelvű vezényszóra.

Az amerikaiak alatt az volt jobb, hogy sokat kellett szabad ég alatt lenni! Sátorban laktunk. Reggel dolgozni vittek, előtte feketekávé kenyérral. Délben semmi. Délután bementünk, vágott borsóleves, ez a vacsora. Kevés is volt, híg is, de a németeknél ennyi se volt. A német alatt tönkrementünk.

Egy almádi halottunk volt: Piros Géza. Egy sátorban laktam vele. Beteg lett, Münchenbe vitték, hogy gyógyítsák, ott temették el. Vörösberényi. Elvitték, többet nem tudunk róla. Vörösberényben a bátyjától tudtam meg, mi történt vele.

Vörösberény akkor még nem volt Almádi része.

36 kiló voltam, amikor hazajöttünk. 50-55-ről fogytam így le. A lágerban olyan állapotban voltam, hogy azt hittem, a huszadik évemet se érem meg!

Vagonban vittek, abban is hoztak haza bennünket. Győrben igazoltatás, be a városba az igazolóbizottság elé. Katona, civil, levente volt együtt a szerelvényen. Csak a civileknek és a katonáknak kell menniük, a leventéknek nem, mondták. Bekísérték őket a városba. Fél óra múlva jöttek a rendőrök:

– Van még itt valaki?

– A leventék!

– Nekik is be kell menniük!

Hiába tiltakoztunk, hogy nekünk az előbb azt mondták, nem kell, elkísértek a városba. Más rendőrök megállítottak bennünket, kérdezték, kik vagyunk, hová megyünk. Leventék, igazoltatásra! Nem köll bemenni a városba, mondták. Vissza a vagonba.

Amire visszamentünk, kifosztották a csomagjainkat. Volt szép piros-fehér-zöld takaróm, eltűnt. Trafikárut hoztam haza a nagyapámnak, én soha se dohányoztam. Ez is eltűnt. Amíg elkísértek az „igazoltatásra”, kifosztották a szerelvényt.

Amikor hazajöttünk, a veszprémi állomáson egy vörösberényi ismerős azt mondta: szolgálatban van, várjuk meg a reggelt az állomáson, vele menjünk haza! Mert ha elindulunk (német katonaruhában), a ruszkik összeszedtek volna bennünket, irány Szi-béria.

Az elhurcolt almádi és berényi leventékből akikre emlékszem: Bakonyvári István, Birkus Hubert, Botka György, Celler József, Csonka Árpád, Földesi Gyula, Földesi Kálmán, Grüber Jenő, Harcos József, Honvéd Ferenc, Józsa Imre, Karli Gyula (apját az orosz agyonlőtte 1945-ben), Korpádi Sándor, Kovács Sándor, Kovács Tibor, László Géza, Lénárt Kálmán, Lénárt Sándor, Majlik Sándor, Majlik Imre, Mojzer Ferenc, Müller Béla, Nagy Ernő, Nyögéri László, Pataky Károly, Piros Géza, Previc József, Szabó Károly, Toronyi Béla, Ungár Jenő (a nemzeti ellenállás 1953-ban kivégzett berényi hősének, Ungár Józsefnek a testvére), Városi Béla, Vörös Gyula. Csonka Árpád vitte a harmonikáját, muzsikusként jó sora volt Németországban.

Itthon?... Katona se lehettem, mert nyugatos hadifogoly voltam. Németországban a német egyenruha miatt, itt meg ezért lettünk gyanúsak.

Szibériát megúszták, de a nemzeti szocialisták után a nemzetközi szocialisták rémuralmába is belekóstolhattak... idehaza.

ZSIDÓK ALMÁDIBAN

Majbó Gábor tiszteletbeli alpolgármester Új Almádi Újság-beli cikkében ír Szomjas Mártonról, aki csak Grósz Marci volt a helyieknek. Rákérdezzük: tudja-e, hány zsidó élt a háborúig Almádiban, s mi lett a sorsuk? Egyenként veszi sorra őket; azokat,

akikre emlékszik, tehát a névsor bizonyára nem teljes. A Majbó Gábor által mondottakhoz Schildmayer Ferenc, Kovács István és Tolner István fűzött megjegyzéseket (valamennyien fiatalemberként, vagy gyermekként éltek meg a háborút).

„Gyógyszerész volt *Wollner* Lipót, és a családja. Két gyermekük volt, Gyuri és Ági. Mind a négyen öngyilkosak lettek. A Régi patika volt az övé, a Baross utcában, most a Temetkezési iroda van ott. Hennék háza ez, Henn Antal szabómester háza, ők építették. (A Hősi emlékmű II. világháborús emléktábláján látható névsorban ott van *Wollner* Lipót, *Wolner* Lipótné, és két gyermekük, 'W. Ági, Gyuri'. Schildmayer /helytörténész mérnök/: a család fő munkaszolgálatosként vesztette életét, felesége és két gyermeke lett öngyilkos.)

Weszler Soma, hentes Vörösberényben (Schildmayer: és Almádiban), családostul elvitték, elpusztultak. Egy lányuk volt. A segédjük vette el, *Weisz* Jóska; ő kikerült Lengyelországba, elvitték lengyel munkatáborba, de életben maradt, Kaposvár környékén él. Amikor avattuk az áldozatok emléktábláját (a Hősök szobránál), a tévében látta: 'Weszler Rózsika'... A mostani feleségével másnap autóval jöttek, megnézték az emlékművet, és ragaszkodtak hozzá, hogy hozzájáruljanak az emléktábla költségeihez. (A II. világháború almádi áldozatainak emléktábláján így szerepelnek: *Weszler* Soma, *Weszler* Sománé, W. Sándor, Rózsa.)

Szemere Mihály, nyugdíjas tisztviselő, az Arany János utcában lakott. A Balatoni Kurír almádi szerkesztője, ő adta a híreket a lapnak Almádiból. Nekem (Majbónak) diktálta a cikkeit, én gépeltem.

Szomjas Márton; megúszott minden rendet. Minden volt, nyilas, 1945 után kommunista rendőrszázados, '56-ban forradalmár, eldobta a puskát, utána azt mondta, ötvenhatban ki akarták végezni! Festő-mázoló, Vörösberényben temették el. Műkedvelő dobos, futballista, hegedült is. *Grósz* Marci, Márton, magyarosított. 'Szomjas vagyok', ezt írta a dobra a Miki egér mellé. A Székely kocsmában is játszott, az Erzsébet királyné (mai Bajcsy-Zsilinszky) úton. A háború végén, a zsidóüldözés idején Vörösberényben padláson elbújt. (Kovács /helytörténész/: Papp Sándor, aki anyai nagynéném férje volt, Újhegyen a borospincéjében bújtatta.) Dadogott. 'Hitler nem végzett alapos munkát, gúnyolódott, mert a felesége is megmaradt. Izraelba ment. Azt mondta, olyan, mint Jézus: 'Ő is zsidó volt, mint én, őt is a Jordán vízében keresztelték, engemet is a vörösberényi templomnál a Jordán birtokról (a Jordán-kútról) hozott vízből kereszteltek meg!' (Schildmayer: Szomjas Márton nyilassága nem valószínű.) (Csúfondároskodásai miatt maradt rajta?...)

Schebella néni... A Kurcz Rudolf utca sarkán lakott abban a házban, amely most Winklerkéé. (A Hősi emlékmű II. világháborús emléktábláján Schebella Ferencné szerepel. Schildmayer: öngyilkos lett a Pinkóci temetőben a férje és leánya sírkövénel, ott is temették el.)

Nátán fakereskedő, a Veszprémi úton volt a cége. Építőipari, például beton kútyűrűt készített és árult. Spreafico-nak hívták a céget; a felesége olasz volt. Nem tudom, mit lett velük. (Schildmayer: Nátán Manó, volt neki egy testvére is. Hogy e vezetéknevet miként kell helyesen írni, nem tudják.)

Földesék! A Baross utcán, a Régi patikával szemben laktak. Kivándoroltak Casablancába, Afrikába, írtak nekünk. '39-40-ben vándoroltak ki, mert megéreztek. (A Hősi szobor emléktábláján id. Földes Kálmán nevével találkozunk, talán a nagypapa, aki nem akart sehová sem menni...? ...Hogy mégis elvigyék?)

Neuhauser Lenke, hentesüzlete volt a mozi mellett a Baross utcán. Többet nem tudok róla.

Soros György édesanyját Brandeisz Elza néni, almádi tanárnő bújtatta (a Tisztviselőtelepen); rövid időre itt húzódott meg 1944-ben a fia is.

...Még egy eszembe jutott! A Kossuth utcában a Gondúzó nyaraló az övé volt, a ház később nyilas pártiroda lett. *Enten Ferenc*, gazdag pesti polgár. Télen-nyáron lejár, a Hattyúban reggelig kártyázott. Kártyapartnere nem egyszer az Ententől elnyert pénzből fizette ki az alkalmazottait. Ő megúszta. Sárga csillaggal is lejár Almádiba! Nálunk – Majbónál a Baross utcában (Majbóéknak vendéglőjük volt Almádiban) – törzsvendég volt. Negyvennyolc novemberében megjöttem a szovjet hadifogságból, meglepetésemre ott volt a söntésben. – Na, milyen volt? – kérdezte. Nem szóltam semmit; eligazítottak, hogy hallgassak mindarról, amit a Szovjetunióban átéltem. Odaszólt a társának: – Nézze, ez a szamár azt hiszi, hogy nemcsak zsidó vagyok, kommunista is! – Nem mertem őszinte lenni. (Schildmayer: pesti bankár volt.)

(Schildmayer Ferenc a névsort kiegészíti *Schönberger Zsigmonddal*. Mint mondja, jó kedélyű, mulató ember volt, kedvenc helye – ahova az ő édesapja is be-benézett – a Székely kocsmá, ahol, ha egy kicsit többet ivott a kelleténél, heccből rázendített erre a rigmusra: 'Erger, Berger, Sönberger, / Minden zsidó gazember!'. Hogy szóba kerül, Majbó Gábor is emlékszik:) Igen, a Schönberger-házaspár! Schönberger rendszeresen vendégünk volt a söntésben. A harmincas évek végén lehetett, kocsival állt elénk a végrehajtó, hogy az adótartozás miatt elvigye a vendéglő bútorait. A söntésben ült Schönberger; a zsebébe nyúlt, kivett száz pengőt, hogy kölcsön adja apámnak. Nagy pénz volt száz pengő! Apám odaadta nekik, a kocsit elállt előlünk, nem vitték el a kocsmái asztalokat, székeket. Hogy mi lett Schönbergerékkal, nem tudom."

(Az izraelita vallású illetve származású kelet-balatoniakat június elejétől hurcolták Veszprémbe a Koma-kúti volt laktanyában összevont zsidótáborba, valamint a Horthy Miklós úti gettóba, s a hónap végén szállították őket Auschwitzba – olvashatjuk Matyikó Sebestyén József Zsidók Siófokon című könyvében. Az akkor veszprémvármegeyi fokiakkal együtt 'utaztathatták' a nemzeti szocialisták az almádiakat is.)

Majbó Gábor további érdeklődésünkre, hogy emlékszik-e a Községház előtt 1944 végén megölt zsidó munkaszolgálatosra, azt mondja: a meggyilkolt embert nem látta, de gyanítja, hogy a Pinkóci temetőben, illetve annak aljában hol van eltemetve! Az Almádiban kivégzett munkaszolgálatost Kovács István emlegeti, Schildmayer Ferenc látta holtan a mai pékség alatt, Majbó Gábor pedig meg tudja mutatni, hogy tudomása szerint hol lehet eltemetve a szóbeszéd szerint helyi nyilas pártszolgálatosok által agyonvert muszos a Pinkóci sírkertnél. Kovács István tudomása szerint Siófokról Szabadiba, a röptérépítésre hajóval áthozott munkaszolgálatos csapathoz tartozó, izraelita vallású magyar ember lehetett az Almádiban elpusztított férfi.

Tolner István (az 1950-es évek elején kommunistaellenes szervezkedésben résztvevő középiskolás diákcsoport 12 évre ítélt tagja) másképp tudja. Nővére a községházán dolgozott, érte ment, amikor látta a nyakába akasztott táblával az agyonlőtt polgári ruhás, alacsony, zömök testalkatú férfit, aki tudomása szerint nem munkaszolgálatos volt. A kivégzett, állítólag székesfehérvári férfi nyakába tett táblán Tolner emlékezete szerint ez állt: Így jár, aki a magyar nőket az oroszoknak föladja! Nővére szerint a fölirat: Így jár, aki hazaáruló! Pinkócon a Hősi temetőben az egykor volt halottas ház háta mögé temették, most a városból kitelepített szovjet emlékmű mögötti hely ez. Mindez 1945-ben február végén, vagy március elején történt a Fehérvár és a Balaton közti front hullámmászakor. A háború után kopjafával jelölték meg a sírt.

A *Löwy* családot emlegeti Káptalanfüred helytörténésze, Polniczky József. Löwy Pál – aki Lászlóra magyarosította a nevét – veszprémi gyarmatáru nagykereskedő, Káptalanon nyaranta üzlete volt a mai Posta utcában. 1944-ben elvitték családotstul, nem jöttek vissza. A zalai Szentmihályfürdőből lett veszprémi Káptalanfüred múltjának kutatója az 1930-as évek második felében készült képeslapot mutat, a négy fényképből az egyikben Löwyék háza látható, aláírása „László-villa fűszer- és csemegeüzlet”. Az 1950-es évektől ebben a házban volt a helyi posta, most újra magánház.

A Baross úti Hősi emlékműnél olvasható névsorból arra következtethetünk: Almádi zsidó lakói közül a háborúban két – teljes? – család, s rajtuk kívül még két ember pusztult el. A végezetül említett káptalaniakkal „Nagy-Almádi” (Káptalanfüred, Almádi, Vörösberény) áldozattá vált zsidó családjainak a száma három. Az idős emlékeiben, mint e névsorolvasás mutatja, ennél több zsidó (vallású vagy származású) polgártársunk él. Kik itt éltek, ám többnyire nem itt haltak – gyakran nem természetes halállal. A „nem természetes halál” több változatával...

AZ UTOLSÓ SZALMÁSY

– 1919 nyarán a Szalmásy fiút elvitték Horthy emberei (a fehér különítményesek). Mert azt hitték, hogy kommunista! És kivégezték. Siófokon, itt a parton?...

Szalmásyék vendéglősök Berényben. Nem volt igaz, nem volt kommunista. Élő Szalmásy lány Birkus Istvánné Szalmásy Bözsi, Vörösberényben a kocsmaudvaron van a házuk. Az öreg Birkust az orosz ('45-ben) lelőtte.

A berényi katolikus temetőben a komcsiellenes vértanú Ungár családi sírja közelében található a Szalmásy síremlék. A „Szalmásy család sírboltja...” föliratú fehér márvány sírkövön olvasható: „...János élt 27 évet megh. 1919. aug. 30.”

Más úgy tudja, a Szalmásy fiút Vörösberényben a Balaton-parton végezték ki.

– A direktórium egyik vezetője volt Szalmásy? Nem tudom. Almádiiban a (vasúti) pályamester volt a direktórium vezetője, elvitték Siófokra, ki is végezték. Berényből háromról tudok: Harnóc Gyulát, Repicki Károlyt, Szalmásyt vitték el.

A berényi katolikus temetőben az Ungár család sírja mellett található a Szalmásy kriptája (kriptának az „utolsó Szalmásy”, Birkus Istvánné Szalmásy Erzsébet ne-

Képzelt város

Magányos nyúl úr

vezi 2008-ban a sírhelyet). A márvány sírkő fölirata, elől: „Szalmásy család sírboltja † Szalmásy József élt 21 évet † 1911. febr. 10. Mariska élt 20 évet † szept. 12. *János élt 27 évet megh. 1919. aug. 30.* Antal neje 1894–1944. Erzsébet 1894–1965. Nyugodjatok Az Urban!” Alul: „Szalmásy József élt 57 évet † 1920. aug. 3. és neje Ungár Mária élt 54 évet † 1922. ápr. 27.” Oldalt: „Józsika 1924–1946 Ilike 1927–1972 Gábor 1958–2000 Mária 1923–2004”.

Kiemeltük, ki lehetett a foki fehér terrorfiúk áldozata.

E névsorból kitetszik, miért kerülhetett a Szalmásy család síremléke mellé az Ungáréké... A rokonság okán.

Ungárék sírkövén: az Ungár-sír lábánál az 1953-ban kivégzett nemzeti ellenálló, Ungár József kopjafája – teste tán a Rákoskeresztúri temető 301-es dűlőjében porlad.

– A nyilas vezér Almádiban Sarvejsz János, magánbérkocsis volt. A háború végén, a front előtt megbotoztatta Brazsil Sándort (Gyuris Sándort), aki szintén nyilas volt. Brazsil az anyja második férje, Gyuris az apja volt. Itt a nyilasok székházában – a Hősi emlékmű után, vitéz Legény Béla háza mellett, a Gondúzó vendéglő házában volt a székház, azelőtt a ház zsidó emberé. Nyilas volt Brazsil, de valamit csinált, azért botoztatta meg. A botozás után odaállt Sarvejsz elé Brazsil, és hasba lőtte a főnökét. Elszaladt, a nyilasok üldözték, de beugrott a Felsőörsi út és a vasút kereszteződésénél várakozó német kocsik egyikébe, és velük ment. Németországban élt. Állítólag onnan írt az édesanyjának.

Más másképp tudja.

– Itt (a Horthy, ma Dózsa úton) lőtt rá... (az egyik üldöző nyilas), de nem találta el. Sarvejsz meg akarta botoztatni! Nem vett részt valamiben, vagy kimaradt belőle, nem tudom.

Azok maradtak itthon, akik beálltak a partórségbe. A nyilasok össze voltak kapcsolódva a partórséggel. A partórség leventékből és nyilas pártszolgálatosokból állt.

A Brazsil gyereket meg akarta botoztatni. Erre azt mondta, nem! Pisztollyal hasba lőtte.

Ott volt eltemetve a berényi temetőben.

Brazsil az anyját kintről értesítette.

Tolner István, akit gimnazistaként 1953-ban Pesten súlyos börtönbüntetésre ítélték a nemzeti ellenállásban való részvételért (négy halálra ítélt társából kettőt kivégeztetett a moszkovita, vörös terrorhatalom), 2008-ban így emlékezik:

– Sarvejszt fölravatalozták a Hősi emlékmű előtt. 1945 februárjában, márciusában?

Talán inkább márciusban. 22-én jött át rajtunk a front, akkor törték át az oroszok a Margit-vonalat. Akkor bombázták Almádit.

– Apámmal kocsival jöttünk el a Gondúzó nyaraló, zsidó ház előtt. Miután a házat kisajátították, az lett a nyilas pártház. Pesti zsidó volt a tulajdonosa. A kapujában két fegyveres őr – pártszolgálatos – állt. A Legény villa melletti ház. Ott jöttünk el a kereszteződésnél. Brazsil kirohant, ellökte a két ört, mint az őrült a Lenkey úton lefelé rohant, le a Csendőrség felé. Malináék jöttek utána, utána is löttek géppisztollyal, de lefordult jobbra az Óvári utcába. Utána fölment az anyjához. Nem találták.

Megint más ugyanarról.

– Brazsil, a nevelőanyja volt Brazsil. A főnyilas Sarvájc taxis. Malina: a parancsnok helyettese, kéményseprő. A háború után internálták, rövid idő után hazajöhetett.

Brazsil a tiltás ellenére elment a templomba (miután a dunántúli püspökök arra kérték – hiába – Szalasiékat, hogy kíméljék meg az ország nyugati felét, ne szabadítsák rá a háborút!). A vezér felelősségre vonta. Erre Brazsil lelőtte.

Elmenekült. A vezér azt kiáltotta:

– Lőjétek le!

Utána löttek, de nem akarták lelőni, a barátai voltak, a kerítésen pattogott a golyó. A mai ELKO-ban – ami korábban ÉDÁSZ? – volt a német parancsnokság, oda menekült. A németek nem adták ki, azt mondták, Brazsil most már az övék!

Amerikában kötött ki.

Nem a berényi Brazsil nevű gazdacsaládból való. Ők Fűzfőgyártelepre jöttek dolgozni máshonnan – tudja az öregektől az idősebbek közül való (2015-ben már csak néhai) Tolner István.

Ugyanerről így ír Veress D. Csaba (Veszprém megye felszabadulása c. dolgozatában – http://epa.oszk.hu/01600/01610/00009/pdf/vmm_09_1970_23_veress.pdf – 298. l.): „Február 11-én Balatonalmádiban játszódott le egy jellemző epizód. Az esetet a nyilas Belügyminisztérium bizalmas belpolitikai 'helyzetképe' örökítette meg az 1945. február 16-i 3. pontban: 'Balatonalmádi községben Sarvejcz János, volt balatonalmádi lakos gépkocsivezető, a nyilaskeresztes párt helyi vezetője, a község lakosságát állandóan hatalmával fenyegette, önhatalmúlag bevezette a botbüntetést, polgári egyéneket és katonákat botoztatott meg. Ha egy katona megjelent Balatonalmádi községben és ott alakulatát kereste, Sarvejcz megbotoztatta. Sarvejcz február 11-én Garami Sándor balatonalmádi lakos fegyveres nemzetiszolgálatost is meg akarta botoztatni. Garami Sándor Sarvejczet hasbalötte, Sarvejcz meghalt. Garami Sándor pedig beállt az egyik német SS kötelékbe...'”

Sarvejsz, Sarvejcz? Garami, Brazsil?...

Hasba lötte.

Karli Gyula levente (ő az, akinek az apját az orosz agyonlőtte 1945-ben) azok között a '30-beliek közt, akiket az itteniek közül 1945 januárjában a nyilasok és a nácik elhurcoltak Németországba – Kenesén élhet, mondja egyik emlékezőnk.

– Karli Lőrinc bácsi kicsit nagyothallott. Elvitték munkára; nem hallotta, nem állt meg, amikor kellett volna. Az orosz valamit mondott neki. Lelőtte.

Lent. (A faluban.)

Vitték ki őket robotra.

– Apámat is levitték (az Öreghegyről), takarítottak, döglött lovakat, halottakat kellett eltemetni.

1945-ben az orosz elhurcolta a Gulágra Almádiból Nagy Józsit. Nem is jött haza.

– A Danuviában dolgoztak, nem hívták be őket katonának. Innen vitték el valamennyit. Összetévesztették a rokonával, aki szintén Nagy József volt, helyette vitték el. A másik a (Vp-i) Cserben lakott, ő is a Danuviában dolgozott. Dávid...? Erről a kettőről tudok.

Birkus Hubert apját, Birkus Istvánt az oroszok lőtték agyon, amikor jött föl a pincéből. (Birkus Hubert '56-ban az almádi forradalmárok egyik vezetője volt.)

– Nem tudjuk, miért! Védte volna a pincében lévő nőket?

Említ két embert, aki még tudhat erről Vörösberényben. Az egyik az özvegyasszony Szalmásy-lány.

Mátrai bácsit az oroszok agyonlőtték, itt a Halászkert utcában – a Mátrai-szőlőben. Nagy szőlő volt. Az udvarban nagy fenyőfa állt, ott temették el. Később fölszedték, a temetőbe került. Ő is a nőket védte.

– Györgyi Zsoltot, Györgyi Dénes műépítész, iparművészeti főiskolai tanár 25 év körüli fiát az oroszok 1945-ben azért lőtték agyon, mert szőke volt, németnek hittek. Az édesanyja mesélte az én édesanyámnak. Hiába magyarázták, hogy magyar, nem német, nem hitték el, lelőtték. Sírja édesapjával együtt a Szent Imre plébánia-templom kis temetőjében van, védett, a Nemzeti Sírkert része – magyarázza Vastagh György, akinek az ezredes édesapja 1944. október 10-én halt hősi halált a csongrádi Tisza híd védelmében. (Az édesapa is a templomi sírkertben nyugszik.)

Györgyi Zsoltról tudnak még páran. A szóbeszéd szerint, mint regélőm mondja, a fiatal férfit az oroszok el akarták vinni, mire a Bajcsy-Zsilinszky úton (akkor Erzsébet királyné útján) lévő házuk hátsó ablakán kiugrott, hogy elmeneküljön. Rálöttek, eltalálták.

Szalmásy Erzsébet otthonában beszélgetünk 2008. Szent Iván hava 10-én a családról, régmúlt dicsőségről – a néhai polgári világról, e valahai középpolgári világ haldoklásáról.

Az „y” arra is utalhat, hogy nemesi származékok Szalmásyék – tehát a dzsentrisors valamint ismétlődésével (végkifejletével?) szembesülhetünk? Csak hát: jó száz évvel ezelőtt a magyar dzsentri, legalábbis a Mikszáthékra ráfogott tapasztalat szerint, nem volt képes a polgári világhoz, pontosabban a vagyongyarapításért bármire képes burzsoáziához igazodni. Ez a falusi – középosztálybeli szinten élő, illetve azt elérni igyekvő – polgári középréteg annál inkább vállalta ezt! Paraszt(gazda) és iparos, (keresztény, keresztény és zsidó) kereskedő, vendéglős, igyekvő tisztviselő ugyanarra tört: megalapozni a család jövőjét, gyűjtögetni, hogy legyen mit tejbe aprítania az unokának, dédunokának is.

A világhoz tudott volna, ám a nemzeti szocializmushoz, meg a nemzetközi szocializmushoz hogy tudott volna! (Ahogy ma is nehezen a pénzistenhitű balgasághoz.)

1925-ben született. A családnak a vendéglőn kívül nagy birtoka volt, már a dédülők itt éltek Berényben.

A Szalmásy vendéglő a Veszprémi útra nyílt. Ma az Öreg berényi kocsmá nevű műintézet van a helyén – időnként – nyitva.

A fűzfőgyártelepi, Tobruk fölötti Szalmásy-telep?

– Homokbánya is volt, meg a föld. Parcellázták, akkor épült ez a településrész. Igen, a miénk volt.

Balatonfűzfő része a Szalmásy-telep. A világhálón leljük Fűzfő múltjának leírásában, az 1920-as években történt gyáralapítás után említik: „Nagyjából ugyanebben az időben Szalmási János vörösberényi kocsmáros is parcellázást végeztetett a gyártelephez közeli birtokán – amelyet ma is Szalmási-telepnek hívnak – és itt szintén gyári alkalmazottak vásároltak telket és építettek lakásokat.”

– A vendéglőt államosították. Elvették, visszaadták, eladták... Jó üzlet volt! Most a bérlő bezárt újra. Nem tudom, mi lehet a baj.

Jó helyen, Berény szívében: a katolikus templom, a volt jézustársasági rendház és a katolikus iskola van vele szemben.

– A nagybátyámat a Lozsántai-dűlőben lőtték le, a part felől. Mire az anyukám bement a polgármesterhez, hogy ne próbálják bántani, már késő volt! Agyonlőtték.

– Apám öccse volt.

– Mire a polgármester kiadta a rendeletet, hogy hagyják békén, már megölték! Mire anyám hazaért, már ki volt terítve.

Kommunista lett volna?

– Nem volt a családban kommunista! Mégis agyonlőtték a Lozsánta alatt, a Balatonparton.

– Szalmásy Tóni; vörös kő sírköve ott a temetőben a családi kriptában. Becsületes, végtelen jóindulatú ember volt! Ő is, apám is!... Ő is megitta a kisfröccsöket.

– Jöttek a nehézségek, jöttek az oroszok. Olyan szegények lettünk, mint a templom egere.

Birkusné? Birkus, mint Hubert, az ötvenhatos almádi forradalmárok egyik vezetője?

– Igen, Birkus Istvánné vagyok. Férjem sajnos hirtelen meghalt ötvenévesen. Csinos, magas fiatalember. Birkus Hubert az öccse volt.

A városban máig emlegetik: az öreg Birkust '45-ben az oroszok lelőtték.

– Az öreg Birkus bácsi jött föl a pincéből, ezek a részeg állatok meg mentek le. Lelőtték, mint a kutyát! Visszahanyatlott.

– Fönt volt, nem itt.

A tér környékén valahol.

– Nem a berényi Templom-térnél, fönt Berény felső részén, a mai Felső buszmezgállónál a Madách tér környékén valahol.

– Ahol akkor laktak. Albérltetben, házat béreltek. Ott húzták meg magukat a szomszédokkal. A papa Birkus István volt. A nőket védte! Igen. Azt hajtogatta: Az oroszok csak a testemen keresztül juthatnak le a nőkhöz! Jött föl, hogy körülnézzen.

Büntetés?

– Ó, semmi!

– Mindenféle maskarába öltöztünk, rongyos ruhákba, ha nem tűnjünk föl az oroszoknak! De nem voltak hülyék! Fölemelték a szoknyát, látták, hogy fiatal. Fiatal, nő.

– Hogy nem ölték meg, az volt a szerencsénk, hogy itt a házban lakott egy orosz följobbvaló. Jöttünk, panaszkodtunk, itt a szomszédban, pincében voltunk elbújva. Hogy jönnek, keresnek a katonák minket (lányokat, fiatalasszonyokat). Nagyon félni kellett, borzasztó.

– Szőnyegbombázást kaptunk, borzasztó volt. Úgy-ahogy összerakta a házat apukám. A fal ránk akart dőlni... Szinte még gyereklányok voltunk!

– Csúnya dolgok történtek, de elfelejteni sosem lehet.

– Apámat nagyon szerették, hentes és mészáros is volt, és az övé volt az üzlet.

– Annyira féltünk... Nem lehetett kimenni az utcára! Ha elkapták, behúzták; mit tudom én, mit műveltek.

– Jött a parancsnok, de részek voltak.

– Túlvészeltük.

– Amire én emlékszem.

– Nem is lehet elmesélni! Reszkettünk a félelemtől.

1945-ben Bözsi néni – Bözsikeként – épp a legszebb korban volt, húszéves.

– Na, ha letaláltak a nagypincébe... Anyukám mondta, öntsék ki a bort, ne találják meg, mert akkor végük.

Végünk.

– Rekviráltak (a kommunisták), verték a gazdákat. Igaz magyar, becsületes, tisztességes emberek voltak egytől egyig. Anyám mindig mondta: Ne álljatok szóba senkivel! Nem mondjuk el, mit hallunk otthon. De az emlékek megvannak; fájlaljuk.

– A nagy Szalmásy családból én vagyok egyedül. A többi: meghaltak, külföldre mentek, elszéledtek Berényből. Két fiam közül az egyik Ausztriában, a másik itthon, Magyarországon, de távol a szülőfalujától.

– Amikor itthon vannak, ők szokták levágni a fűvet az udvaron.

– Katolikusok vagyunk. Anyám rendezte a bérházakat; segítették mindenben a templomot.

– Elmúlt minden, jött ez a veszett kommunizmus, ami most is itt van!

– Jobb nem lesz.

– Elvisszük a sírba magunkkal.

– Mindent ránk fogtak! Anyukámat bezárták valami rosszhiszemű följelentés alapján. Üzletasszony volt. Apuka talán 1950-ben halt meg.

– Kárpótlás? Mindenünket elvették, de semmit sem kaptunk vissza. Arra emlékszem, harminc holdat odaadott nekik anyukám, csak hogy hagyjanak békében!

– Tönkretettek mindent, dögöljenek meg... Az egykori vagyomból semmi sem maradt.

– „Kulák! Loptátok!” – így csúfolták szegényeket a kommunisták. Pedig apukám mindig segített! A szabadi cigányokat is segítette, ha idejöttek. Jóralavó, becsületes emberek voltak.

– Eljár az idő énfölöttem is.

– Laci? Akit agyonlőttek... Szegény.

– Mindig vannak gonosz, rosszindulatú emberek.

– Jómódú emberek voltunk. Aztán meztelenül maradtunk, semmink sem maradt.

Úgy kellett összekuporgatni. Újból föllendült az élet, igyekeztünk pótolni.

Hogy 'amazoknak' legyen mit újra elvenni?

– Az oroszok? A nővéremet is elvitték! Úgy kellett visszahozni. Akkor attól rettegtünk, hogy megtorolják és kiirtják a családot.

– A férjem tisztviselő volt a (fűzfői) Papírgyárban. Hatan voltunk testvérek. Már csak én.

Akit agyonlőttek: Laci? Tóni? János?... Valamelyik.

(Valamennyi?)

Hatvári Hugó, az 1953-ban előbb halálra, majd életfogytiglanra ítélt ('56 végén Hollandiáig meg sem álló) egykori berényi mondja:

– Hogy egy Szalmásy lehetett-e kommunista?... Vazi nagyapja kommunista volt 1919-ben. Amikor bejöttek az oroszok, eléjük állt, hogy köszöntse őket: De jó, hogy megjöttetek, elvtársak! Jól elverték... Többet nem mondta, hogy kommunista.

Vazi: Ungár József, 1953-ban fölakasztották nemzeti ellenállási csoport szervezése és a nyugatiak javára végzett kémkedés miatt.

Hatváriék és Ungárék szomszédok voltak. Szemben velük a Szalmásy porta.

– Szalmásyéké volt Budataván a csárda is a fürdő mellett...

Tolneréknál ember s asszony egymás szavába vágva mondja:

– Szalmásy? A berényi direktórium tagja volt.

– Mert megválasztották! Nem volt kommunista...

– Apád is a direktórium tagja volt, itt Almádiban.

– Nem a direktórium, a földosztó bizottság tagja!

– Az ugyanaz.

– Nem volt.

Volt, nem volt.

Legenda? Igaz történet?

Valamelyik, mindegyik.

Az elmúlt évszázadról, a huszadikról, melynek történetét nem hogy történész, helytörténész sem írta még meg. Túl közel van. Túlontúl izgalmas? Bizonytalan...

Szóbeszéd, mendemonda, szóbeliség, amiből meríthetünk. Tán ér valamit...

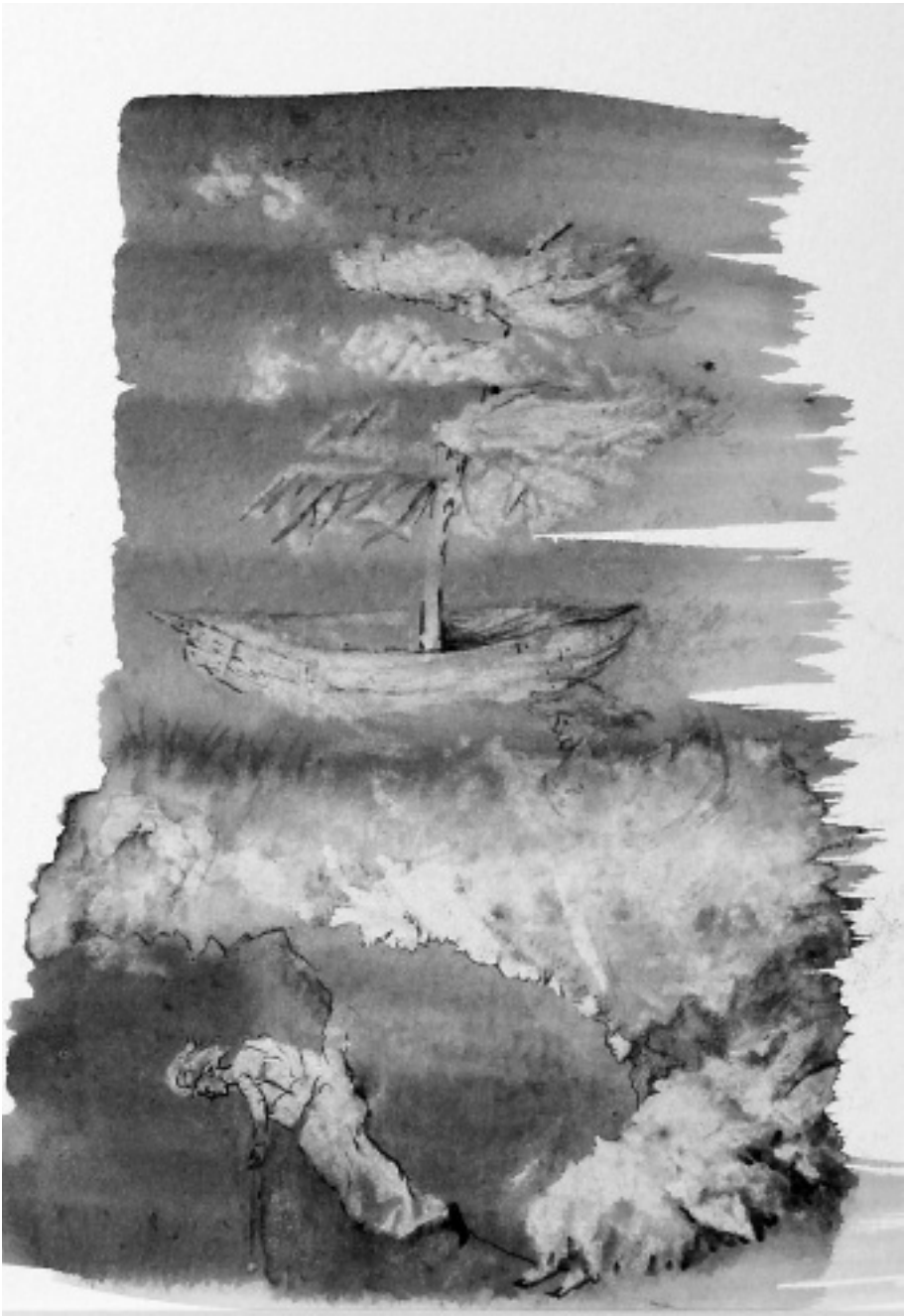
A (tananyagbéli) semminél biztosan több.

Ám ha ma nem írjuk le, mit tudnak az öregek, holnap senki sem fog rá emlékezni.

Hivatalos irat pedig minderről a levéltárban vagy van, vagy nincsen.

Vagy, vagy.

Vörös-, Szár-, Berény. (Almádiban.)

Zátony felbő